

Koltai András: Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén.

(A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai – Források, feldolgozások 14.)
Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr, 2012. 636 oldal.

Koltai András impozáns terjedelmű, igen nagy gondossággal szerkesztett, képekkel gazdagon illusztrált műve évtizedes kutatások eredményeként született meg, alapját a szerző *Batthyány Ádám és udvara 1625–1659* címmel az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 2000-ben megvédett doktori disszertációja képezi. Jelen kötet az értekezés jelentős mértékben átdolgozott, fontos új kutatási eredményekkel kiegészített és bővített változata. A mű több szempontból is unikális, komplex munka, amely amellet, hogy kimerítő részletességgel és élvezetes módon tárgyalja a Batthyány család 16–17. századi történetét, Batthyány I. Ádám (1610–1659)¹ életét, birtokviszonyait és udvarát, egyúttal igen szerteágazó, részletes képet ad a Magyar Királyság nyugati részén élő főúri társadalom jelentős részéről is. Ezen túlmenően pedig – többek között a különböző familiárisok karrierjének bemutatásával – a térség nemesi társadalmának számos személyiségét is az eddigieknél jóval mélyebben ismerteti meg az olvasóval. Koltai András szisztematikus és kitartó kutatómunkát végezve több jelentős adatbázist hozott létre (*Batthyány Ádám főúri-földesúri familiája*,² *A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16–17. században*³), amelyek az interneten hozzáférhetők és a korszak kutatói számára gyakran jelentenek értékes segítséget. Több jelentős részeredmény korábban önálló kötetekben megjelent.⁴ A magyar főrendek külföldi házasságainak és családi kapcsolatrendszerének vizsgálata mellett a szerző Batthyány Ádám áttérésének, Pázmány Péterrel való kapcsolatának, bécsi udvari karrierjének, házasságának, édesanyjával, Batthyányné Lobkovicz Poppel Évával való kapcsolatának, lánya, Batthyány Mária Eleonóra és Esterházy László házasságának (stb.) már korábban önálló publikációkat szentelt; ezek eredményei most komplex és arányos szintézisbe kerültek.

A kötetről már több kiváló és alapos ismertetés is megjelent;⁵ erre való tekintettel az alábbiakban főleg két kérdést járunk körül: 1. Társadalomtörténeti szempontból mit hoz a kötet? 2. Koltai András műve mennyire modern udvartörténet – Norbert Elias fogalmainak használhatósága alapján?⁶

¹ A továbbiakban a Batthyány Ádám név alatt őt értjük.

² Benda–Koltai 1999–2004.

³ <http://archivum.piar.hu/arisztokrata/> – utolsó letöltés: 2014. augusztus 14.

⁴ Koltai 2001, 2002.

⁵ Fazekas 2013; Csermely 2013.

⁶ E kérdésfeltevést – az Elias fogalmainak használati lehetőségeire irányuló vizsgálatot – jelentős részben inspirálta az alábbi publikáció: Erdősi 2012.

A szerzőnek a kötet előszavában megfogalmazott célja, illetve reménye szerint: „[Batthyány Ádám udvarának monografikus feldolgozása] alapján más udvarok struktúrájára, életmódjára és mentalitására is következtetések vonhatók le.” (12.) A kérdés, hogy Batthyány Ádám udvara mennyiben volt „tipikus” nyugat-dunántúli főúri udvar, nehezen válaszolható meg, részben abból adódóan, hogy még ha rendelkeztek is más magyarországi mágnásfamíliák a korszakban a Batthyány Ádáméhoz fogható (udvari) írásos adminisztrációval, ezek forrásanyaga össze sem mérhető a Batthyány-archívum gazdag anyagával. A gyűjtemény egyedi volta már a többször is gondos munkával – Iványi Béla, Zimányi Vera által –, kényszerű okokból újrendezett levéltár szerkezetében is megmutatkozik.⁷ A levéltáron belül önálló sorozatokba kiemelt iratok⁸ éppen a főúri udvar társadalmának és az udvar működésének feltárására irányuló kutatásokhoz biztosítanak rendkívüli lehetőséget. Batthyány Ádám udvarának összetételét, szerkezetét, működését különböző időmetszetekben, hosszú időn keresztül szinte folyamatosan dokumentálták források. Ezek fennmaradása tette lehetővé a Batthyány Ádámot szolgáló személyek – példa nélkül állóan – alapos számbavételét, a familiárisok összegyűjtését, azok karrierjének személyenként történő, prozopográfiai jellegű ismertetését. A kedvező forrásadottsághoz szerencsésen társult a szerző kiváló levéltárosi felvérteztsége, illetve kifinomult érzéke a források megszólaltatásához.

Koltai műve összetett jellege miatt a történetírás több hazai és külföldi irányához, illetve hagyományához és kiemelt témájához is kapcsolódik. A Batthyányokról szóló számos kurrens munka mellett az utóbbi évtizedek elitkutatásában elsősorban az Esterházyak, a Nádasdyak és a Zrínyiek kaptak kitüntetett szerepet a nyugat-dunántúli főúri családok közül. A kötet megjelenéséig született történeti munkák és feldolgozások kimerítő módon szerepelnek a gazdag jegyzetapparátusban és a bibliográfiában.

Az európai udvar kutatás utóbbi évtizedekben elért eredményei elsősorban a téma leginkább meghatározó szerzője, Norbert Elias és főműve – *A civilizáció folyamata* – kapcsán, illetve magyarországi és külföldi recepciójának bemutatása révén kerülnek szóba. Koltai András megállapítása szerint a magyar főúri udvar funkciója, szerepe, működése, valamint az udvar feje, a *dominus* személyéhez kapcsolódó familiaritás intézménye is eltér a nyugat-európai példától. Ezt döntően annak tulajdonítja, hogy a török fenyegetése miatt a főúri udvarok „Mars oskoláiként” működtek, azaz a katonai élet iskolái voltak; összetett funkciójuk jelentőségét pedig nagymértékben növelte az ország három részre szakadása és az uralkodói udvar határon kívülre kerülése, aminek következtében részben átvették a királyi

⁷ Zimányi 1962. A körmendi Batthyány-levéltár történetéről részletesen az ismertetett kötetben, további bibliográfiával: 12–13, 37. jegyzet, passim.

⁸ „A földesúri familiára, illetve az uradalmi alkalmazottakra vonatkozó iratok”, „Instrukciók”, „Leltárak”, „Tisztartókkal való levelezés”, „A földesúri udvartartás ellátására vonatkozó iratok”, „Urbáriumok és különböző összeírások”, a konvencióskönyvek, a prebendajegyzékek (az udvari alkalmazottak ellátás- és jövedelem-kimutatásai), a memóriálék, a különböző számadások, kimutatások és így tovább.

udvar funkcióit is. A Habsburg Monarchia egyéb területein, az örökös tartományokban vagy a cseh korona országaiban elképzelhetetlen lett volna (különösen a fehérhegyi csata után), hogy a Batthyány Ádámmal kortárs főurak többezres magánhadsereget tarthassanak fenn. Magyarországon azonban „a török hódítás miatt szinte állandósult »csatázások« közepette az egyik leghatékonyabb katonai védelmet a főúri nagybirtok gazdasági alapjain létrehozott, familiárisokból, hajdúkból és szabadparasztokból álló magánhadseregek adták.” (29.)

A kötet öt nagy fejezetre, ezeken belül pedig további alfejezetekre tagolódik. Az I. fejezet („*Östől maradt jók.*” *Udvarok és hagyományok*) fejt ki a kora újkori magyar udvar jelentéstartalmait, a királyi és főúri udvar fogalmát, körüljárja a magyar nemesség és a bécsi császári udvar kapcsolatát, a magyar főrendek uralkodói udvarban vállalt szolgálatának lehetőségeit és kérdéseit. A *Batthyány család udvari hagyományai* című alfejezet részletesen ismerteti a család főrendiek közé emelkedését, id. Batthyány Boldizsár Mátyás király udvarában indult karrierjét, házasságát és gyermekei, Boldizsár és Ferenc „indítását”. Megismerkedünk a család legkiemelkedőbb 16. századi karrierjét befutó, különleges műveltségű, a francia királyi udvarban is szolgálatot teljesítő (III.) Boldizsár életútjával is, aki noha kegyvesztetté vált Rudolf császár és magyarországi helytartója, Ernő főherceg szemében, családjának regionális vezető pozícióját továbbra is sikerült megtartania: „Boldizsár és fia, Batthyány Ferenc udvara továbbra is a dunántúli régió egyik legfontosabb igazodási pontja maradt”. (51.)

A Batthyány család tagjainak felekezeti hovatartozását körüljáró rész után a kötet II. fejezete („*Ifjúságunk és elménk értésünknek idejétől fogván.*” *Batthyány Ádám udvari műveltsége*) Batthyány Ádám életének születésétől házasságkötéséig terjedő részét mutatja be, önálló alfejezetekben kitérve szülei, Batthyány (II.) Ferenc pályájára és Lobkovicz Poppel Éva személyére, származására és rokonaira. Részletes képet kapunk Ádám ifjúi éveiről, neveltetésének körülményeiről, ugyanakkor Lobkovicz Poppel Éva evangélikus lelkészeket támogató gyakorlatáról, a Batthyány-birtokok lelkészársadalmáról, több személyről pedig – így például Batthyány praeceptoráról, Zvonarics Györgyről – részletes életrajzot is (84–85). A fiatal főúr közvetlen környezetéről, kialakuló udvarának tagjairól már itt figyelemreméltó elemzést olvashatunk. Árnyalt módon tárul fel a fiatal Batthyány Ádámmra hatással lévő személyek – közöttük a legfontosabbak, Esterházy Miklós és Pázmány Péter – szerepe. Batthyány katolizálását, ennek következményét, Illésházy Katalinnal való házassági tervének meghiúsulását és anyjával való kapcsolatának megromlását is részletesen megismerjük. Az egész kötetre jellemző, hogy a jegyzetapparátusban nemcsak a kiterjedt kutatást dokumentáló forrásanyagra, illetve a szekunder irodalomra való hivatkozás található, hanem a korábbi feldolgozások tévedéseinek javítása is (például: 93. 186. j.; 95. 193. j.; 105. 233. j. stb.), a hivatkozások pedig sok esetben a részletkérdésekben való további tájékozódást is segítik, például a közeli rokonságban álló személyek házasságának korabeli egyházi szabályaira vonatkozóan (101. 220. j.). Batthyány Ádám műveltsége formálódásának fontos időszaka, egyúttal karrierjének meghatározó állomása

volt a császári udvarban udvari szolgálattal töltött idő (109–114): azon igen kevés magyar főrend közé tartozott, aki tényleges kamarási szolgálatot teljesített, „a császári udvar legbizalmasabb, legbelső körébe nyert bebocsátást”. A bécsi udvarban ismerte meg jövendőbelijét is: Aurora Catharina Formentini ugyanis Habsburg Mária Anna (1610–1665) és Cecília Renáta (1611–1644) főhercegnőkkel nevelkedett, majd udvarhölgyként az ő udvarukhoz tartozott. A szerelmi házasság létrejöttéről, az esküvő és a lakodalom előkészületeiről is részletes leírást kapunk, csakúgy, mint a menyasszony családjáról. A szerző ezen alfejezetben Batthyány példája kapcsán – amely eltért a korabeli gyakorlattól – a 17. századi magyar főnemesi családok általános házassági szokásaira is kitér.

A III. fejezetben („*Mind az várat, s mind az tartományit.*” *Az udvar épített környezetete*) inventáriumok, ordináriumok, instrukciók információi alapján részletes kép bontakozik ki Batthyány udvarának épített környezetéről, birtokigazgatási gyakorlatáról, várai, kastélyai, rezidenciái építésének történetéről. A *Batthyány-birtokegyüttes módosulásai* című alfejezet áttekinthető és világos módon ismerteti a Batthyány Ádám kezére részint apai örökségként, részint a Poppel Évával való megegyezést, majd anyja halálát követően kerülő birtokokat és külön kitér Batthyány saját szerzeményeire is. Ezek leírásakor is érvényesül a komplex látásmód: Batthyány Ádám birtokszerzési törekvései mellett sógora, Csáky László és Esterházy Miklós nádor aspirációi is megjelennek. A számos forrás felhasználásával megrajzolt váralaprajzok (Németújvár: 180; Rohonc: 198–199), az egyes épületrészekhez kapcsolt részletes magyarázatok (181–182; 200–201), valamint a gazdag képi anyag (korabeli metszetek és a jelenkori állapotot bemutató fotók) segítségével megelevenednek a várak és lakóik mindennapjai, „ez a sokarcú, a modern ember számára szinte mesebelinek tűnő intézmény”: a nem helyhez, hanem a *dominus* személyéhez kötődő főúri udvar. Az olvasó a „lépcsőtől a kamaráig” és a „kapuktól a tárházakig” bejárhatja a ma már eredeti formájukban sajnos nem, illetve másképp látható várakat, amelyek Batthyány Ádámnak, családjának és kiterjedt, sokszínű udvarának otthonaként szolgáltak.

A kötet IV. fejezete („*Az jó és hű szolgálkat.*” *Az udvari társadalom*) az udvari rendtartás szabályainak rekonstruálására és szereplőinek bemutatására fókuszál. A főúri udvar írásos rendtartásának hiánya a kutatót kihívás elé állítja, hiszen az udvar társadalmának rekonstrukcióját az udvari összeírások és más források alapján kell megkísérelnie. A *familiárisok* című alfejezet (248–304) elején Koltai András a *familiáris* és *szerviens* fogalmakkal, pontosabban a familiaritás magyarországi jelenségével kapcsolatban tesz figyelemreméltó megállapítást: a korábbi szakirodalom koncepciójával szemben a magyarországi familiaritás középkori rendszerének kora újkori kontinuitását hangsúlyozza (248–249). A prebenda-jegyzékek feljegyzései alapján pontos számok ismeretében követhetjük nyomon Batthyány Ádám udvarának létszámát, az udvart képező csoportok összetételét és feladatait, fizetségük és ellátásuk mértékét, valamint szolgálatuk hosszát, egyéni példákkal illusztrálva. *Az udvar mint oktatási intézmény* című alfejezet a kora újkori magyar főúri udvar egyik igen fontos funkcióját mutatja be: az udvari

szolgálatra való felkészülés helyszínéül szolgáló Batthyány-udvarba az egész Királyságból és az Erdélyi Fejedelemség területéről is érkeztek fiatal nemesek, akik számára a jó hírű és jól működő udvar kitűnő ismeret- és tapasztalatszerzési lehetőséget biztosított. Koltai András számos példával támasztja alá az országot ilyen módon behálózó „udvarközi” kapcsolatok jelentőségét, amelyek egyebek mellett a magyar és erdélyi nemesség politikai együttműködésének és a művelődési jelenségek terjedésének is keretet adtak. Az „udvari iskola” különböző szintjeinek részletes bemutatása külön-külön kitér az úr személyes szolgálatát ellátó inasokra, a nemcsak az asztal körül ténykedő, hanem postaszolgálatot és követjárást is teljesítő, lóval szolgáló asztalnokokra és étkefogókra, ezek szolgálatának idejére, feladataikra, konvenciójukra. A szerző minden egyes személyt megnevez és bemutat a legelőkelőbb nemesi és bárói családokból származó fiatal udvari familiárisok csoportjából, joggal állapítva meg, hogy Batthyány udvarának hatókörét és elismertségét jelzi az udvarban nevelkedők személye és azok későbbi sorsa. Az udvari tisztségviselők feladatait a legtöbb esetben a tisztségeket ellátók pontos megnevezésével írja le a kötet. Különösképp figyelemreméltó a Batthyány Ádám udvarának szerkezetét ábrázoló rajz (331), amely szemléletesen ábrázolja az udvari társadalom tisztségeit és különböző csoportjait, a „hopmestertől a fullajtárokig”. Az udvari társadalom bemutatását „az udvar női oldalának” leírása teszi teljessé. A *dominus* feleségének saját udvartartása „sok tekintetben a férfiakéhoz hasonlóan, az udvari familiaritás elvei szerint épült föl” (373). A férjhez menetelükig az udvarban szolgáló *fraucimerek*, a női udvartartás irányítóiként működő tekintélyesebb, de nem föltétlenül idős vénasszonyok (a korabeli megnevezés az udvarmesternőre, illetve a gazdaságra felügyelő asszonyra is vonatkozhatott) – utóbbiakat név szerint is felsoroló táblázat található a 383. oldalon –, valamint az úrnő és a *fraucimerek* cselédei alkották a női udvart. A könyv Lobkovicz Poppel Éva, Aurora Formentini (1632–1653), majd Batthyány Ádám második felesége, Wittmann Katalin (1655–1659) udvarának tagjairól is érdekes adatokat közöl, utalva az udvar tagjainak Batthyány más familiárisaival való rokoni kapcsolataira, valamint az udvar női tagjainak feladatairól (kézimunka, gyógyítás, fűszedés, vízégetés) is kapunk leírást.

Az udvari társadalom összetételének ilyen részletességű ismertetése után az V. fejezetben („*Csak egy jó véget látunk.*” *Élet és halál az udvarban*) a *dominus* család életének jelentős, szomorú vagy éppen örömteli eseményei révén nyerünk bepillantást az udvar életébe és működésébe. Batthyány Ádám első gyermekét Gonzaga Eleonóra császárné iránti tiszteletből Mária Eleonóranak nevezték. Több gyermeke is csecsemőként hunyt el. Felnőttkort megélt fiúgyermekai, Kristóf (1637–1687) és Pál (1639–1674) neveltetésének és nevelőinek bemutatása után a még egészen kis gyermekek házasságai felől Esterházy Miklós nádorral szövögetett tervekről és azok háttéréről értesülünk: eszerint Batthyány Ádám lányait a nádor fiai vették volna feleségül, végül azonban csak László és Mária Eleonóra említett házassága valósult meg. Batthyány Ádám udvari lelkészeinek, hitéletének, domonkosokhoz és ferencesekhez fűződő kapcsolatának részletes feldolgozása

– amelynek során a szerző felhasználta a mariánus ferences tartomány levéltárának iratait is – jelentős eredménye a munkának. Ezen alfejezetek kiváló esettanulmányként tárják eléink a kegyúr hitéletét és a legjelentősebb szerzetesrendekhez fűződő viszonyát, egyúttal fontos adalékokat nyújtanak a ferencesek németújvári működésére és térítő tevékenységére vonatkozóan is. Batthyány szeretett hitvese, Aurora Formentini 1653. április 5-én elhunyt. Temetése „Batthyány Ádám udvarának nemcsak az egyik legreprezentatívabb eseménye volt, hanem talán a legemlékezetesebb is az ekkor elkészült hat nyomtatvány révén, amely egyben Batthyány Ádám legjelentősebb irodalmi mecénási vállalkozásának bizonyult.” (453.) Kirajzolódik Batthyány fontos szerepe megözvegyült lányának, Batthyány Eleonórának életében is: a főúr nemcsak beleszólt lánya udvarának igazgatásába, hanem gyakorlatilag meg is szervezte azt (462–464). Koltai András kiemeli Batthyány Ádám második házasságának újbóli szokatlan jellegét: Esterházy Lászlóné *fraucimerei* közül választva magának társat, a stájer nemesi családból származó Wittmann Katalinnal kötött házasságot, családjá körében ezzel némi megütközést keltve. Batthyány Ádám utolsó éveinek bemutatása után temetési szertartásának előkészületeit és lefolyását, majd hagyatékának, így udvarának sorsát: a Batthyány fiai, Kristóf és Pál és a hátrahagyott özvegy, Wittmann Katalin között közel két évtizeden keresztül zajló pereskedés részleteit ismerhetjük meg. A kötet *Imázs és emlékezet* című záró alfejezete Batthyány Ádám katonai és politikai pályájának helyét autentikusan jelöli ki kora főúri elitjében és fontos megállapítást tesz, amikor a „sok szempontból tipikus, nyugat-magyarországi katolikus főnemes” eszményeit és reprezentatív udvari imázsát leginkább meghatározó motívumokként a családjá rangjához méltó reprezentációt és a megújuló katolikus egyház által terjesztett barokk lelkiséget nevezi meg.

A *Függelékben* Batthyány Ferencné Lobkovicz Poppel Éva és Batthyány Ádám végrendeleteinek szövege (501–510), a Batthyány család részletes, eredeti források és azok közlései alapján igen gondosan összeállított genealógiája (511–534), valamint a Batthyány Ádám fontosabb birtokait (1629–1659) ábrázoló térképhez kapcsolódó, a (vár)uradalmakhoz tartozó települések neveit tartalmazó jegyzék (535–543) kapott helyet. A kötetet rövidítésjegyzék, személy- és helynévmutató, egy időrendi mutató, valamint német nyelvű tartalmi összefoglaló zárja.

Az utóbbi évtizedekben megjelent, a közép-európai Habsburg Monarchia kora újkori főnemességével foglalkozó irodalomból talán csak Thomas Winkelbauer Gundaker von Liechtensteinről (1580–1658) írt életrajzát lehet megemlíteni, mint olyan modern biográfiát, amelynek szemléletmódja a jelen kötet összetett és ebből adódóan rendkívül szerteágazó jellegéhez hasonló.⁹ Winkelbauer munkájának szerkezetére is jellemző, hogy – eltérően a 19. századi történeti életrajzokra jellemző kronologikus elbeszélésmódtól – nagy témakörökbe foglalva dolgozza fel és mutatja be az alsó-ausztriai arisztokrata életútját: felmenők–szülők–testvérek; a felekezeti kötődések (konfesszió–konvertálás);

⁹ Winkelbauer 1999.

tisztségek–hivatalok (rangok); patrónus–kliens-rendszer; udvartartás, paloták, reprezentáció; főúri mecénatúra; neveltetés és gyermeknevelés; *pietas* (vallás és világnézet); házasságok.

Visszatérünk az ismertetés elején feltett kérdésünkhöz, hogy ti. Koltai András műve mennyiben modern udvartörténet. Erdősi Péter Norbert Elias fogalmainak – mint például az *interdependencia*, illetve a „kölcsonös függések hálózata” – az erdélyi fejedelmi udvar kutatásában, az udvar modellálásában és rekonstruálásában való felhasználási lehetőségeiről publikált elmélyült és érdekes kérdésfelvetéseket tartalmazó tanulmányt. Írása egy Elias fogalmainak újragondolásával megalkotható modellt javasol az udvarkutatásban, amelynek segítségével az „udvari struktúra” Elias által merevnek tekintett fogalma meghaladható lenne az udvarnak az időbeliségét (dinamikus működését) hangsúlyozó, az udvar tagjait „kölcsonös függések hálózatában” szemlélő kutatással és interpretációval. Erdősi kérdésfelvetése szerint „a modell megformálása során az egyik legfontosabb kérdés az egyénekre vonatkozó ismeretek elhelyezése tágabb kontextusokban, vagyis az, hogy egyes individuumok szintjétől miként juthat a történelmi konstrukció az udvari társadalom magasabb szintjéig.”¹⁰ Norbert Elias udvarkutatással kapcsolatban megalkotott fogalmainak felhasználása „túlmutatna az udvar rögzült, merev, formális struktúrájának feltárásán, a változékonyságot, képlékenységet is keresné; az udvari emberek kapcsolati hálózatait időben, változásban szemlélné. A társadalomtörténetbe – épp az időbeliség okán – beemelné az eseménytörténet, a politikátörténet eredményeit. Számolna továbbá az »egyéni« és a »kollektív« szint közt megteendő lépésekkel.” [...] „Az imént kívánatosnak mondott folyamatjelleg és az udvar egészét átfogó szemlélet – ez teljes bizonyossággal elmondható – csak korlátozott mértékben érvényesíthető a forrásanyag hiányosságai, egyenetlenségei miatt, különös tekintettel arra, hogy az európai udvarokra jellemző, tömeges, rendszeres, szeriális források (pl. fizetési listák, számadáskönyvek) fennmaradása nálunk esetleges, bár ezt a hiányt az udvari élet bizonyos aspektusaiban más források nagyobb rendszeressége, például a 19. század óta a forráskiadásban előnyét élvező diplomáciai iratok sokasága valamelyest enyhíti.”¹¹

Megítélésünk szerint Koltai munkája mind a kiterjedt főúri udvar tagjainak egyéni szinten történő bemutatása, mind pedig az udvar struktúrája egészének ismertetése, illetve annak időbeli változása bemutatása szempontjából kivételes és sikeres kísérlet, mégpedig az alábbiak miatt. 1. A számadáskönyvek, fizetési listák, tehát a szeriális források a familiárisok generációinak nyomon követését is lehetővé teszik, például az udvari sereg főkapitányai közül a Káldyak esetében. 2. A kötet komplex szemléletmódjának fontos jellegzetessége, hogy az esemény- és politikátörténet eredményeit ötvözi a társadalomtörténelmi elemzéssel. Batthyány Ferenc személyének bemutatása például Bethlen 1620-as évekbeli hadjáratainak idején a politikai eseménytörténetbe ágyazódik, a Batthyány–birtokegyüttes

¹⁰ Erdősi 2012: 72.

¹¹ Erdősi 2012: 74.

módosulásait bemutató fejezetben pedig a Magyarországhoz visszacsatolt, korábban elzalogosított részek sorsának elemzése összekapcsolódik Batthyány személyes pályájának ismertetésével. Az udvart a szerző „működés közben” mutatja be az esküvők, temetések szertartásainak leírásakor. 3. Az adatok elrendezésére, az udvar struktúrájának bemutatására csak egy példa *Az inventáriumok készítői Batthyány Ádám birtokain 1644–1649 között* (160–164.) című táblázat, amit az egyes személyek életpályájának részletes ismertetése, majd az inventáriumokat alkalmi megbízások alapján készítő személyek csoportjának elemző bemutatása követ. Az egyéni karrierekre, pályákra koncentráló kutatások, illetve adatok összegzése tehát a birtokigazgatás struktúrájába enged magasabb szinten betekintést. Az udvar tagjainak jól körülírható csoportokban történő bemutatása (például „főuraim és viceuraim”, „continuus és házi uraim”), a familiárisok szolgálatának idejét bemutató táblázat és az adatok elemzése (264 skk.) az udvart egyszerre írja le „statikusan” és ragadja meg működésében; akárcsak a Batthyány Ádám udvari seregének és hadnagyságainak fölépítését és létszámát három időmetszetben (1634, 1645/1647, 1658) bemutató alfejezet (292–304). Noha Koltai András nem vázol fel műve elején semmilyen „modern”, a mai európai udvar kutatásban alkalmazott és követni kívánt modellt, könyvből nagyon szép, plasztikus módon bontakozik ki az egyik legjelentősebb magyar főnemesi család udvarának több generáción átívelő működése, szerkezete és története.

Batthyány Ádám korának egyik legjelentősebb magyar főura, udvara valóban a dunántúli régió politikai-katonai-gazdasági csomópontja volt. A szerző indokoltan hívja fel arra a figyelmet, hogy Batthyány katonai pályájának feltárása, illetve megrajzolása udvartartásához hasonló módon önálló, monografikus feldolgozást kíván (496. 445. j.). A kötet teljesen igazolja a szerzőnek az I. fejezet elején tett megállapítását, miszerint „az olyan főúri udvaroknál, amilyen Zrínyi Miklósé és Batthyány Ádámé volt, valóban kevés intézmény töltött be Magyarországon fontosabb és sokrétűbb szerepet a mohácsi csata és a Buda visszafoglalása közötti időszakban.” (15.) Koltai kötete mindemellett élvezetes olvasmány is, amit értékes módon gazdagítanak a kisebb méretű betűkkel szedett „kitérők”: ezek közül nem egy önálló tanulmány értékével bír és izgalmas módon vezeti be az olvasót a 17. századi Magyarország művelődési és társadalmi viszonyaiba. Koltai remek stílusban, a régi magyar nyelvű források eredeti és ízes fordulataival a kor emberének mentalitásán, észjárásán, nyelvén keresztül a régi embert eleveníti meg. A mű nemcsak arra alkalmas, hogy a nyugat-magyarországi főúri udvarokról zajló diskurzusból segítségével „más udvarok struktúrájára, életmódjára és mentalitására is következtetések” legyenek levonhatók (12), hanem kétségkívül inspirálni fogja a kora újkori magyar udvar-, életmód- és társadalomtörténeti kutatásokat.

Martí Tibor

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Benda Borbála–Koltai András, 1999–2004: Batthyány Ádám főúri-földesúri famíliája. 1629–1659. Proszopográfiai adattár. <http://archivum.piarista.hu/batthyany> – utolsó letöltés: 2014. augusztus 14.
- Csermely József 2013: http://www.kurrenstorstenelem.hu/pdf/recenzio/2013/02/koltai_201302.pdf – utolsó letöltés: 2014. augusztus 14.
- Erdősi Péter 2012: Az erdélyi udvari társadalom modellje: kísérlet Norbert Elias fogalmainak alkalmazására. In: Dáné Veronka – Oborni Teréz – Sipos Gábor (szerk.): „... élünk mi sokáig 'két hazában'...” *Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére.* (Speculum Historiae Debreceniense 9.) Debrecen, 67–75.
- Fazekas István 2013: Recenzió Koltai András *Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén* című könyvéről. *Történelmi Szemle* (55.) 1. 145–150.
- Koltai András 2001: *Magyar udvari rendtartás: utasítások és rendeletek, 1617–1708.* (S. a. r., jegyz. és az előszót írta Koltai András.) (Millenniumi magyar történelem, Források). Budapest.
- Koltai András 2002: *Batthyány Ádám és könyvtára.* (A Kárpát-medence koraiújkori könyvtárai IV.) Budapest–Szeged. (Idegen nyelvű kiadás: *Adam Batthyány und seine Bibliothek.* Übersetzt von Andrea Seidler. (BF Sonderband 24: Bibliotheken in Güssing im 16. und 17. Jahrhundert, Band 1) Eisenstadt 2002.)
- Winkelbauer, Thomas 1999: *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters.* Wien–München.
- Zimányi Vera 1962: *A herceg Batthyány család levéltára. Repertórium.* (Levéltári leltárak 16.) Budapest.